

УДК 392.6-053.81:398.332.2](477.8-22)“19”

ТРАДИЦІЇ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ ВОЛИНЯН У ПЕРІОД ПЕТРІВЧАНОГО ПОСТУ

Марія БАГЛАЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна

У статті розглянуто традиції дошлюбного спілкування українців історико-етнографічної Волині у період Петрівчаного посту. На основі польових етнографічних матеріалів, зафіксованих автором упродовж 2009–2014 рр. у волинських селах Волинської, Рівненської, Львівської, Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей, у порівнянні з інформацією архівних та опублікованих джерел, простежено форми молодіжного дозвілля, які побутували у волинян упродовж першої половини ХХ ст. Особливий наголос зроблено на “вулиці” (зібрання молоді на відкритому повітрі для різноманітних розваг), й показано, що цей інститут громадського побуту молоді є водночас органічною складовою літньої календарно-побутової обрядовості українців. Охарактеризовано локальні варіанти “вуличних” ігор (“Розбитий цар”, “Воротар”, “Цурка”, “Флірти”, “Кольцо”, “Годувати голуба”) на теренах Волині, а також місцеві пісні-“петрівки”.

Ключові слова: Волинь, дошлюбне спілкування, молодь, літня календарно-побутова обрядовість, Петрівчаний піст, “вулиця”.

У системі народного календаря вагоме місце займає дошлюбне спілкування молоді, адже різноманітні форми молодіжного дозвілля були і залишаються одним із найважливіших способів соціалізації молодих людей та підготовки їх до подружнього життя. Загалом, дозвілля молодіжних громад залежало від сезонності сільськогосподарської роботи, якій відповідали певні періоди річного циклу. У загальноукраїнському контексті тема молодіжного дозвілля була предметом зацікавлення народознавців кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., а саме Володимира Ястребова¹, Митрофана Дикарева² та ін. Серед сучасних

---

¹ Владимир Ястребов, “Новые данные о союзах неженатой молодежи на юге России,” *Киевская старина* 5 (1896): 110–128.

² Володимир Гнатюк, “Збірки сільської молодіжи на Україні. 3 паперів М. Дикарева,” *Матеріали до української етнології* 18 (1918): 170–275.

³ Валентина Борисенко, *Весільні звичаї та обряди на Україні* (Київ: Наукова думка, 1988); Валентина Борисенко, “Повноліття,” *Наука і суспільство* 3 (1991): 30–35; Валентина Борисенко, “Обряди життєвого циклу людини,” у *Холмщина і Підляшся: історико-етнографічне дослідження*, ред. Валентина Борисенко. (Київ: Родовід, 1997), 280–309.

⁴ Валерій Старков, *Традиційна ігрова культура населення України* (Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2009).

етнологів нею цікавляться Валентина Борисенко³, Валерій Старков⁴, Наталія Петрова⁵ та багато інших дослідників. Так, у 2010 р. опубліковано другий том видання “Народна культура українців: життєвий цикл людини”, присвячений віковій групі молоді. Це колективне дослідження охоплює науковий доробок провідних знавців порушеної нами теми⁶. Проте, не зважаючи на значний масив етнографічної та етнологічної літератури про традиції молодіжного дозвілля, його локальні особливості на теренах Волині висвітлені лише побіжно⁷.

Етнографічний матеріал, зібраний нами під час польових експедицій в окремі райони Волині впродовж 2009–2014 рр., засвідчує, що наприкінці 40-х років ХХ ст. у літньому циклі народного календаря волинян побутувало чимало своєрідних форм дошлюбних взаємин неодруженої молоді⁸. Відповідно, у пропонованій статті ми ставимо за мету розкрити особливості характерних форм молодіжного дозвілля та способи їхнього ритуального виконання у різних частинах історико-етнографічної Волині.

---

³ Наталія Петрова, “Форми дошлюбного спілкування українців Одещини (весняно-літній календарний цикл),” *Записки історичного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* 17 (2006): 88–96.

⁶ *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2.

⁷ Николай Теодорович, *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии* (Почаев: Типография Почаевской лавры, 1899), т. 4, 529; Василь Кравченко, *Етнографічні матеріали. Зібрані звичаї в селі Забрідді Житомирського повіту на Волині* (Житомир: Друкарня “Робітник”, 1920), 109–112; Юрій Пуківський, “Традиції дошлюбного спілкування молоді у волинян (на матеріалах весняного циклу народного календаря),” *Народознавчі зошити* 3 (2011): 448–455.

⁸ Польові етнографічні матеріали до теми “Літня календарна обрядовість волинян”, зафіксовані Баглай Марією Василівною у Гошанському та Острозькому районах Рівненської області, 4–14 липня 2009 р., Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ імені Івана Франка), ф. Р-119, оп. 17, спр. 281-Е, арк. 1–99; Польові етнографічні матеріали до теми “Літня календарна обрядовість волинян”, зафіксовані Баглай Марією Василівною у Бродівському та Радехівському районах Львівської області, 7–10 липня 2011 р., Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 391-Е, арк. 1–37; Польові етнографічні матеріали до теми “Літня календарно-побутова обрядовість волинян”, зафіксовані Баглай Марією Василівною у Сокальському районі Львівської та Іваничівському районі Волинської областей, 6–16 серпня 2013 р., Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 513-Е, арк. 1–87; Польові етнографічні матеріали до теми “Літня календарно-побутова обрядовість волинян”, зафіксовані Баглай Марією Василівною у Хмельницькому районі Вінницької області, 4–10 липня 2014 р., Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 515-Е, арк. 1–121; Польові етнографічні матеріали до теми “Літня календарно-побутова обрядовість волинян”, зафіксовані Баглай Марією Василівною у Білогірському районі Хмельницької та Ланівецькому районі Тернопільської областей, 4–7 серпня 2014 р., Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 517-Е, арк. 1–47.

⁹ Від першої неділі після Зелених свят розпочинався Петрівчаний піст (“Петрівка”). Піст за походженням явище християнське. Найдавніше свідчення про Петрівку богослови пов’язують з епістолярною спадщиною св. Атанасія Великого (IV ст.). У листі до імператора Константина св. Атанасій писав: “Ми не постимо в П’ятдесятниці, тому що в ті дні сам Господь перебував з

У літню пору пік молодіжного дозвілля припадав на період Петрівчаного посту⁹. Молодіжні зустрічі у волинян мали традиційну назву “вулиця” або “куток”, властиву всім українцям¹⁰. Відзначимо, що на “вулицю” молодь починала збиратися ще навесні, зазвичай з третього тижня Великоднього посту¹¹. З настанням весняних польових робіт зустрічі не припинялися, проте більш активно продовжувалися вже по Зелених святах.

Важливу роль відігравав день, у який парубок чи дівка вперше у річному циклі виходили на “вулицю”. За народними уявленнями, “парубкам рекомендували виходити на вулицю у скоромний день, а дівці – у пісний; у скоромний водить буде дівчат (на вулицю), а у пісний хлопців”¹². Відповідно до народного звичаю, ходити на “вулицю” починали з 16–17 років. У парубоцьких громадах, окрім віку, звертали увагу також на ріст та фізичну силу новоприбулого парубка, щоб той зумів боронити свій куток від парубків з інших вулиць¹³. Від хлопців, які вперше прийшли до парубоцького гурту, вимагали могорич – кілька пляшок горілки¹⁴. Загалом, розмір могорича варіювався в залежності від чисельності громади, майнового становища сім’ї парубка і, звісно ж, від особистих якостей новачка¹⁵.

На Волині не зафіксовано інформації про символічну плату для дівчини, котра долучалася до дівочої громади. Про обрядово-звичаєві дії її посвячення довідуємося з доробку В. Борисенко, котра простежила, що це прийняття відбувалося передусім на вечорницях. Дівчина, йдучи на вечорницю, несла зі собою курку, з якої там готувала кашу (згодом кашу стали готувати вдома і приносили на вечорницю вже готову). Парубки, які сходилися на вечорницю, проводили т. зв. обряд дівочоцьких ініціацій, починали “торгувати кашу”. Хто з парубків пропонував найбільше грошей, розбивав горщика і віддавав гроші ініціантці¹⁶. Дівчина частувала всіх кашею й після цього її вважали прийнятою до громади. Відзначимо, що цей почастунок обраний не випадково. У

нами. Після тих днів, коли Господь піднісся на небо, ми знову постимо” (Інформація за: о. Юліян Катрій, *Пізнай свій обряд* (Львів: Свічадо, 2004), 112). З цим постом пов’язано чимало народних уявлень та повір’їв, які відображені в обрядовості та повсякденному побуті у період говіння, адже християнський піст став невід’ємною частиною народно-літургійного календаря українців.

¹⁰ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 515-Е, арк. 18, 47, 105; спр. 517-Е, арк. 45; Борисенко, *Весільні звичаї та обряди на Україні*, 18; Василь Балушок, “Молодіжні громади та обряди ініціацій в традиційному селі,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 58.

¹¹ Теодорович, *Історико-статистическое описание*, 529; Пуківський, “Традиції дошлюбного спілкування молоді,” 450.

¹² Гнатюк, “Збірки сільської молодіжи на Україні,” 186.

¹³ Ястребов, “Новые данные о союзах неженатой молодежи,” 111.

¹⁴ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 515-Е, арк. 83.

¹⁵ Ястребов, “Новые данные о союзах неженатой молодежи,” 114.

¹⁶ Борисенко, “Повноліття,” 30–31.

слов'янській міфології символічне використання курки як шлюбно-еротичного символу спостерігається у ритуалах, пов'язаних із переломними моментами життєвого циклу людини¹⁷. Каша в цьому обряді символізує продовження людського роду¹⁸, а биття горщика означало втрату дівочтва та натяк на майбутній шлюб¹⁹. Доречно провести паралелі обряду дівочої ініціації з обрядом хрестин, де також готували кашу (“бабину кашу”), спільне частування якою символізувало прийняття новонародженої дитини до громади²⁰.

Молодь традиційно збиралися на вулиці, куди сходилися лише представники “свого кутка”. Для того, щоб заохотити хлопців приходити на вулицю, дівки вдавалися до різних магічних дій: “носили бігучу воду в роті, щоб хлопці бігли на вулицю; викопували ямку, в яку вкидали злоті, щоб ходили хлопці багаті”²¹; “дівки попадають обручі з діжки і тим вуглям пересипають ворота йому (парубку. – М. Б.)”²²; “варили у шкаралупі яйця кашу і закопували на тім місці, щоб молодь кипіла як каша; витушку (для мотання пряжі) ставлять, крутять, щоб вулиця крутилася”²³. На відміну від дівчат, хлопці мали право відвідувати й інші “вулиці”, але від них вимагали могорич за входження до чужого гурту²⁴. Виняток становила ситуація, коли у сім’ї були сестри: тоді вони “ходили на різні вулиці, щоб хлопців не одбивать”²⁵.

Зустрічі молоді у вільний від роботи час сприяли спілкуванню парубків та дівчат і були спрямовані на вибір майбутнього чоловіка чи дружини. Не випадково дівчина, коли збиралася на “вулицю”, вбиралася у чисту вишиванку та барвисті стрічки. “Вбиралися у довгі спідниці, не коротенькі як зара, що вище колін, і у вишитому. Хлопці в сорочках українських (вишитих. – М. Б.), ми казали “вишиванки”. Дівчата у фартухах вишитих. Запліталися в дві косі або в

¹⁷ Софія Бушкевич, “Курица,” в *Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5 т.*, ред. Никита Толстой (Москва: Международные отношения, 2004), т. 3, 60–61.

¹⁸ Марина Валенцова, “Каша,” в *Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5 т.*, ред. Никита Толстой (Москва: Международные отношения, 1999), т. 2, 483.

¹⁹ Балушок, “Молодіжні громади та обряди ініціації,” 81.

²⁰ Ірина Несен, “Участь молоді у родинній обрядовості українців,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 151.

²¹ Кравченко В. Г. Збірка етнографічних і фольклорних матеріалів: календар пересувний, одяг, рибацтво, каменярство та ін. Ч. 4, 1941 р., Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ), ф. 15-3, од. зб. 257, арк. 61.

²² Гнатюк, “Збірки сільської молодіжної на Україні,” 189.

²³ Інна Щербак, “Любовна обрядово-магічна практика молоді у традиційній культурі українців,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 124–125.

²⁴ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 515-Е, арк. 31, 97; спр. 517-Е, арк. 6.

²⁵ Олена Чебанюк, “Молодіжний календар у контексті традиційної культури українців,” у *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т.*, ред. Марина Гримич (Київ: Дуліби, 2010), т. 2, 138.

²⁶ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 515-Е, арк. 12.

їдну косу. Не ходили, як зара, розплетені” (с. Морозівка Хмельницького р-ну Вінницької обл.)²⁶. Зазначимо, що у давнину носити поясний одяг (кольорову плахту) дозволялося лише дівкам, яких прийняли до дівочої громади²⁷. На жаль, сучасні респонденти з Волині не подають інформації про те, у що вдягалися волинські парубки, коли вперше виходили на вулицю. Відтак використаємо порівняльні відомості В. Ястребова, який докладно описав парубоцьке вбрання у південних районах Середнього Полісся: “нова чорна свита під стан зшита, свита кирея з відлогою, зелений пояс, добрі чоботи”²⁸. Загалом, вбрання у новий одяг сприймалося як нове народження парубка чи дівчини у громаді²⁹.

На “вулиці” хлопці зазвичай організували музичний супровід забав, а дівчата дбали про почастунок. Співати, за народним звичаєм, не заборонялося, хоча на “вулицю” збиралися в часі Петрівки. Проте танцювати все-таки не годилося. Пісні, які виконували на “вулиці”, респонденти найчастіше називали “петрівчаними” або ж “петрівками”³⁰. “Петрівчаних пісень співають всю Петрівку, аж до самого Петра. Співають, як йдуть на роботу, на бураки, ввечері на гулиці. Хлопці не співають, тільки дівчата” (с. Лука Житомирського р-ну Житомирської обл.)³¹. У збережених донині петрівчаних піснях основними є теми кохання, залицяння та майбутнього сватання. Наведемо тексти окремих пісень:

***

*Ой ходила та дівчина по полю,
Вибирала пшениченьку з коколю,
Ой, де взявся та й хлопчина, шапку зняв.
Боже тобі, дівчино, помагай (2 рази),
Буде з цієї пшениченьки на коровай.
Буде ця пшениченька на їдженя.
Коли в тебе, дівчино, весілля?
В суботу, дівчата, в суботу,
Бо я маю на хлопчину охоту.
В неділю, дівчата, в неділю,
Бо я маю на хлопчину надію*³².

***

Сьогодні Петровка – Петров день,

²⁷ Балушок, “Молодіжні громади та обряди ініціацій,” 81.

²⁸ Ястребов, “Новые данные о союзах неженатой молодежи,” 113.

²⁹ Балушок, “Молодіжні громади та обряди ініціацій,” 79.

³⁰ *Календарно-обрядові пісні*, упоряд. Олена Чебанюк (Київ: Дніпро, 1987), 11.

³¹ Етнографічні та фольклорні матеріали від різних дописувачів, що ввійшли до рукописного журналу “Етнограф”, який випускали Житомирські педкурси, 1922–1924 рр., АНФРФ ІМФЕ, ф. 16, од. зб. 83, арк. 168.

³² Кравченко В. Г. Етнографічні та фольклорні матеріали: загальний календар, 1941 р., АНФРФ ІМФЕ, ф. 15-3, од. зб. 256, арк. 159.

*Пусти, мати, погуляти на весь день,
Неволя, донечко, неволя,
Наїхали паничі з Поволжя.
Не всі ті паничі в червоном,
Тільки один панич в зеленом,
Ніхто того панича не познав,
Ніхто йому рученьки не подав.
Тільки одна дівчина познала,
Вона рученьку йому подала,
Вона його “серденьком” назвала³³.*

Відзначимо, що в окремих петрівчаних піснях осуджували дівчат, котрі втратили цноту до весілля.

***

*Ой на ярочку широкому,
На Дунайочку глибокому,
Там дівчина топилася
Свого хлопчини просилася:
– На мою ручку,
Витяни мене з Дунасчку!
– Хай тебе той витягає,
Хто з тобою спать лягає.
– Ой ночувала під вишньою,
З тобою, хлопче, під вишньою.
І ночувала під хатою,
З собакою кудлатою³⁴.*

***

*Мала нічка петрівочка
Не виспалась Степанова дочка,
Щоб вона лягла колодою,
Щоб вона встала з хворобою,
Щоб вона лягла да не встала,
Святого Петра не дождала³⁵.*

Петрівчані пісні продовжують тему кохання, яка присутня у веснянках, та перегукуються з весільними піснями, підсумовують період дошлюбного

³³ Кравченко В. Г. Легенди та повір'я, АНФРФ ІМФЕ, ф. 15-3, од. зб. 154, арк. 55–56.

³⁴ Там само, арк. 21.

³⁵ Там само, арк. 58–59.

³⁶ Календарно-обрядові пісні, 11.

спілкування молоді та передають душевний стан дівчини перед заміжжям (“До Петра зозулі да кувать, кувать, до осені дівці да гулять, гулять”³⁶).

Осудження у “петрівках” нечесних дівчат на практиці виявлялося у здійсненні їм усіляких капостей з боку парубоцької громади: парубки вимазували дьогтем хату, малювали на стінах непристойні зображення, викрадали вночі ворота³⁷. Записані нами етнографічні матеріали засвідчують, що на теренах галицької частини Волині³⁸ (а також на сусідніх з Волинню Опілля³⁹ та Поліссі⁴⁰) донині зберігся звичай викрадати у неодруженої дівчини хвіртку в ніч на Івана Купала. Як бачимо, до нашого часу звичай зберіг властиву форму виконання, проте змінилося його смислове навантаження та приуроченість виконання.

Молодіжні громади упереджено ставились до парубків та дівок, які не відвідували “вулицю”, усіляко висміювали їх. Наприклад, такій дівці “малюють парубка з великим фальсом, а коло нього дівчину. Виймають також ворота та заносять кудись на вигін, а деколи навіть побивають таких дівчат”⁴¹.

Волинські старожили ще досі пам’ятають ігри, в які грались на “вулиці”. Збереглося їх дуже мало, тож доцільно навести опис ігор (“Розбитий цар”, “Цурка”, “Воротар”), котрі нам вдалося зафіксувати у волинських селах Хмільницького району Вінницької обл.⁴². Позаяк розваги під час “вулиці” відбувалися на відкритому просторі, то перелічені ігри здебільшого рухливі. За способом проведення між собою схожі ігри “Розбитий цар” та “Воротар”.

“Розбитий цар”. Хлопці й дівчата, котрі прийшли на “вулицю”, у перемішку ділилися на два гурти. Бралися за руки і ставали на певній відстані одні навпроти одних. *“Оце, руку за руку брали, а їдні перебігали, хто скільки одбив. Люблю я тебе, то він коло тебе пробіг і должен розбити руку, а тепіро забирає до свого гурту. І знов”* (с. Морозівка Хмільницького р-ну Вінницької обл.)⁴³.

“Воротар”. Усі присутні дівчата були в колі, а більшість хлопців бралися за руки навколо дівчат. Хлопці, які залишалися, мали ловити дівчат. *“У воротара грали, то все приказували: “Воротар, воротар, відкрий ворота”. Ворота відкриваються, хлопці дівчат ловлять”* (с. Зозулинці Хмільницького р-ну

³⁷ Ястребов, “Новые данные о союзах неженатой молодежи,” 123.

³⁸ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 391-Е, арк. 17.

³⁹ Марія Франків, (1925 р. н.), записано Марією Баглай, село Бориничі Жидачівського району Львівської області, 2 листопада 2013 р.

⁴⁰ Олена Чебанюк, “Молодіжний календар,” 140.

⁴¹ Оксана Кісь, *Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)* (Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008), 114.

⁴² Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 515-Е, арк. 11, 18, 74.

⁴³ Там само, арк. 11.

⁴⁴ Там само, арк. 74.

⁴⁵ Bronisław Sokalski, *Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym* (Lwów: Drukarnia ludowa pod zarz. St. Baylego, 1899), 220–221.

Вінницької обл.)⁴⁴. Зауважимо, що наприкінці XIX ст. на теренах галицької частини Волині Броніслав Сокальський записав схожого змісту гаївку⁴⁵.

“*Цурка*”. Різні варіанти цієї рухливої гри поширені в селах волинсько-подільського пограниччя⁴⁶. Для гри використовували коротеньку паличку – “цурку” (цим словом називають також загострений дерев’яний кілок, довжиною до 30 см, який у пору жнив застосовували під час в’язання снопів⁴⁷). Учасники гри креслили на землі квадрат, а в центрі викопували ямку, на краю якої встромляли цурку, поруч – довшу палицю. У квадраті був ведучий, який довгою палицею бив по цурці. Всі учасники гри, котрі були за межами квадрата, мали зловити цурку, щоб та не впала на землю. Той, хто зловив цурку, кидав її у квадрат з того місця, де зловив. Якщо влучав у квадрат, то ставав ведучим⁴⁸. Зазначимо, що на Поділлі, в “цурку” грали на перепочинку під час виконання польових робіт⁴⁹. Ця гра була популярною і в північних районах Східного Полісся серед хлопців-пастухів⁵⁰.

Окрему групу ігор становили ті, під час яких легалізувалися вчинки, заборонені в колі старших людей. До прикладу, в таких іграх, як “Флірти”, “Кольцо”, “Годувати голуба”, обов’язковим елементом був поцілунок. Для кращого уявлення опишемо послідовність дій під час проведення вказаних ігор.

“*Флірти*”. Усі присутні на “вулиці” дівчата клали в одну посудину чи хустку дрібні особисті речі (хустинку, кільце, стрічку тощо). Опісля хлопці по черзі витягали одну з речей і придумували завдання для її власниці⁵¹. З метою зняти напругу серед учасників гри співали мотивуючі пісні:

*Летіло дві пташки, ростом невеличкі,
Чорнявая моя.
Летіли, летіли та й посідали,
Сіли-посідали.
Стали обніматись і солодко цілуватись
(с. Зозулинці Хмельницького р-ну Вінницької обл.)⁵².*

Зауважимо, що в іграх сучасної весільної обрядовості побутує гра у “Фанти”, яка за формою проведення перегукується з грою у “Флірти”.

⁴⁴ “*Народні дитячі ігри і забави пастухів Поділля та околиць* [Матеріали навчально-наукової лабораторії етнології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 3], ред. Валерій Щегельський (Кам’янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2011), 9, 35.

⁴⁷ Володимир Горленко, “Цурка,” в *Українська минушина: ілюстрований етнографічний довідник*, ред. Анатолій Пономарьов (Київ: Либідь, 1994), 47.

⁴⁸ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 515-Е, арк. 11.

⁴⁹ *Народні дитячі ігри і забави пастухів Поділля*, 10.

⁵⁰ Старков, *Традиційна ігрова культура населення України*, 195.

⁵¹ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 513-Е, арк. 23.

⁵² Там само, спр. 515- Е, арк. 97.

“**Кольцо**”. Для гри використовували кільце однієї з дівчат. Хлопці й дівчата сідали у замкнене коло, затиснені у кулаки руки тримали на колінах. Один хлопець, який залишався у колі будучи ведучим, мав відгадати, у котрої дівчини в кулаці є кільце. Якщо відгадував, дівчина цілувала його і ставала ведучою. Для того, щоб гра відбувалася динамічно й із жартами, вдавалися до хитрощів: якщо ведучим був хлопець, то кільце у колі міг тримати котрийсь із хлопців, а не дівчина⁵³.

“**Годувати голуба**”. “Хлопець ставав на коліно, а дівчина коло нього, то так голуби годували. Хлопець бере в рот соломку, а дівчина має ту соломку витягнути. То він (хлопець. – М. Б.) так зробить, щоб дівка його поцілувала, а соломку не дістала” (с. Стара Лішня Іваничівського р-ну Волинської обл.)⁵⁴.

Як бачимо, всі форми дозвілля молоді на “вулиці” спрямовані на соціалізацію підлітків та їхній перехід у групу шлюбного віку. Загалом, вуличні ігри сповнені шлюбно-любовних мотивів⁵⁵.

Однією з форм молодіжного дозвілля на теренах західної та середньої частин Волині була “гойдалка”⁵⁶. Як різновид дозвілля гойдалки присутні в народній культурі багатьох народів, зокрема слов’янських. Їх влаштовували здебільшого на великі свята, найчастіше – на Масницю (серби), Юрія (болгари, хорвати), Великдень чи на Зелені свята (східні слов’яни)⁵⁷. На Волині гойдалку після Зелених свят не знімали: вона висіла до завершення Петрівки, часом й до кінця літа⁵⁸. Тож вечорами молодь збиралася у садку чи в гаю на гойдалку. “А літом десь в садочок сходилися дівчата, гойдалки були, гойдалися. [Гойдалки] не такі, як на малі діти, а такі дорослі гойдалки. [Гойдалися] хлопці з дівчатами” (с. Стара Лішня Іваничівського р-ну Волинської обл.)⁵⁹. Як правило, гойдалку робили місцеві парубки. Шукали два дерева, до гілок прив’язували дві довгі мотузки, а внизу кріпили дощинку. “Вільшина така велика, висока росла. То літом там гойдалися [...]. То так дві тички, досочка така і на ню ставати. Їдно звідси стає, а їдно звідси” (с. Юськівці Ланівецького р-ну

⁵³ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 513-Е, арк. 56.

⁵⁴ Там само, арк. 57.

⁵⁵ Татьяна Агапкина, *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл* (Москва: Индрик, 2002), 698.

⁵⁶ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 281-Е, арк. 62; спр. 513-Е, арк. 56; спр. 517-Е, арк. 28.

⁵⁷ Татьяна Агапкина, “Качели,” в *Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5 т.*, ред. Никита Толстой (Москва: Международные отношения, 1999), т. 2, 480; Катерина Чокан, “Дошлюбне спілкування та передвесільна обрядовість українців у степовому Побужжі в першій половині ХХ ст. (за матеріалами етнографічних досліджень Миколаївщини),” *Історичний архів* 2 (2008): 86; Наталія Петрова, “Форми дошлюбного спілкування українців Одещини,” 93.

⁵⁸ Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 281-Е, арк. 62; спр. 513-Е, арк. 56; спр. 517-Е, арк. 28.

⁵⁹ Там само, спр. 513-Е, арк. 56.

⁶⁰ Там само, спр. 517-Е, арк. 28.

⁶¹ Татьяна Агапкина, “Качели,” 481.

Тернопільської обл.)⁶⁰. Найчастіше на гойдалку приходили закохані пари. За народними віруваннями, місце, де була гойдалка, наділяли любовною магією, яка спонукала до укладання шлюбу⁶¹.

Підсумовуючи відзначимо, що “вулиця” як форма молодіжного дозвілля волинян є органічною частиною їхньої літньої календарно-побутової обрядовості. Загалом, взаємне спілкування молоді виражене передусім в іграх, а також у катанні на гойдалці. Молодіжні заботи супроводжувалися піснями, зокрема “петрівками”, основною темою яких було кохання та майбутній шлюб.

TRADITIONS OF VOLHYNINIANS YOUTH LEISURE DURING APOSTLES' FAST

Mariya BAHLAY

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Ethnology,
1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

Premarital communication of youth poses an important place in the system of folk calendar of Ukrainians, for different forms of youth leisure has always been one of the most important ways of socialization of young people and preparation them for marriage. In general, youth leisure depended on seasonality of agricultural work and certain periods of annual cycle related to it. In general, Ukrainian context the issue of youth leisure was the subject of interest of ethnographers of the end of 19th – beginning of the 21st century. Local peculiarities about the traditions of youth leisure in the Volhynia region are covered only superficially, in spite of significant amount of ethnographic and ethnological literature on this subject.

The ethnographic material collected by the author during the field ethnographic expeditions of 2009–2014 in historical and ethnographic Volhynia (Volhynia, Rivne, Lviv, Ternopil, Khmelnytskyi and Vinnytsia regions) shows that in the late 1940's in the summer cycle of folk calendar of Volhynians there were many peculiar forms of premarital relations among unmarried young people. Therefore, the main goal of the article is the research of local forms of youth leisure and means of their ritual performance in different historical and ethnographic regions of Volhynia.

The youth gatherings for entertainment played an important role among Ukrainian traditions of youth leisure in the warm seasons. Volhynians called these meetings “street” or “corner” that were typical all over Ukraine. “Street” as one of forms of youth leisure of Volhynians is an organic part of their summer everyday rituality. Young people began to gather out in spring, usually from the beginning of the third week of Great Lent. Meetings were not connected with beginning of field work, but they were more active after Green week.

Apostles' Fast was the most active period of youth leisure. In general, mutual communication of youth is expressed first of all in “street” games and “swing”. Different variants of youth local games such as “Defeated king”, “Gatekeeper”, “Tsurka”, “Flirtation”, “Ring”, “Feed pigeons” were popular in Volhynia. “Street” entertainments were conducted in open spaces as the above mentioned games are mostly running. Swinging as a kind of youth leisure of eastern Slavs was basically typical for traditions of Easter or Green week. Swinging in Volhynia was going on till the end of Apostles' Fast, and sometimes till the end of summer. According to popular beliefs, the place where the swing was, gave love magic, that motivated to marriage.

Youth games were provided with songs, in particular “petrivky” (related to Apostles’ Fast). In these songs there is revealed subject of love (that is present in spring songs); they are similar with wedding songs. They summarize period of premarital communication of youth and show inner mood of girl before marriage.

Key words: Volhynia, premarital communication, youth, summer calendar everyday ritualism, Apostles’ Fast, street.

REFERENCES

- Agapkina, Tatiana. “Kacheli.” V *Slavyanskiye drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar v 5 t.* Red. Nikita Tolstoy. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1999, t. 2. 480–483. (in Russian).
- Agapkina, Tatiana. *Mifopoyeticheskiye osnovy slavyanskogo narodnogo kalendarya. Vesenno-letniy tsykl.* Moskva: Indrik, 2002. (in Russian).
- Balushok, Vasyl. “Molodizhni hromady ta obriady initsiatsii v tradytsiinomu seli.” U *Narodna kultura ukrainsiv: zhyttievyy tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 56–96. (in Ukrainian).
- Borysenko, Valentyna. “Obriady zhyttievoho tsykladu liudyny.” U *Kholmshchyna i Pidliashshia: istoryko-etnografichne doslidzhennia.* Red. Valentyna Borysenko. Kyiv: Rodovid, 1997. (in Ukrainian).
- Borysenko, Valentyna. “Povnolettia.” *Nauka i suspilstvo* 3 (1991): 30–35. (in Ukrainian).
- Borysenko, Valentyna. *Vesilni zvychai ta obriady na Ukraini.* Kyiv: Naukova dumka, 1988. (in Ukrainian).
- Bushkevich, Sofiya. “Kuritsa.” V *Slavyanskiye drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar v 5 t.* Red. Nikita Tolstoy. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 2004, t. 3. 60–68. (in Russian).
- Chebaniuk, Olena. “Molodizhnyi kalendar u konteksti tradytsiinoi kultury ukrainsiv.” U *Narodna kultura ukrainsiv: zhyttievyy tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 130–147. (in Ukrainian).
- Chokan, Kateryna. “Doshliubne spilkuvannia ta peredvesilna obriadovist ukrainsiv u stepovomu Pobuzhzhzi v pershii polovyni 20 st. (za materialamy etnografichnykh doslidzhen Mykolaivshchyny).” *Istorychnyi arkhiv* 2 (2008): 85–88. (in Ukrainian).
- Etnografichni ta folklorni materialy vid riznykh dopysuvachiv, shcho vviishly do rukopysnoho zhurnalu “Etnograf”, yakyy vypuskaly Zhytomyrski pedkursy, 1922–1924, Arkhivni naukovy fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystetstvoznavstva, folklorstyky ta etnolohii imeni M. T. Rylskoho NAN Ukrainy (dali – ANFRF IMFE). Fond 16, odyntsia zberezhenia 83. (in Ukrainian).
- Hnatiuk, Volodymyr. “Zbirky silskoi molodizhy na Ukraini. Z paperiv M. Dykareva.” *Materialy do ukrainskoi etnolohii* 18 (1918): 170–275. (in Ukrainian).
- Horlenko, Volodymyr. “Tsurka.” V *Ukrainska mynuvshyna: iliustrovanyi etnografichni dovidnyk*, red. Anatolii Ponomarov. Kyiv: Lybid, 1994. 47. (in Ukrainian).
- Kalendarno-obriadovi pisni*, uporiad. Olena Chebaniuk. Kyiv: Dnipro, 1987. (in Ukrainian).
- Katrii, Yuliiian. *Piznai svii obriad.* Lviv: Svichado, 2004. (in Ukrainian).
- Kis, Oksana. *Zhinka v tradytsiinii ukrainskii kulturi (druha polovyna 19 – pochatok 20 st.).* Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2008. (in Ukrainian).
- Kravchenko V. H. Etnografichni ta folklorni materialy: zahalnyi kalendar, 1941, ANFRF IMFE. Fond 15-3, odyntsia zberezhenia 256. (in Ukrainian).

- Kravchenko V. H. Lehendy ta poviria, ANFRF IMFE, Fond 15-3, odyntsia zberezhennia 154. (in Ukrainian).
- Kravchenko V. H. Zbirka etnografichnykh i folklornykh materialiv: kalendar peresuvnyi, odiah, rybalstvo, kameniarstvo ta in. Ch. 4, 1941, ANFRF IMFE. Fond 15-3, odyntsia zberezhennia 257. (in Ukrainian).
- Kravecchenko, Vasyl. *Etnografichni materialy. Zibrani zvychai v seli Zabridi Zhytomirskoho povitu na Volyni*. Zhytomyr: Drukarnia “Robitnyk”, 1920. (in Ukrainian).
- Mariia Frankiv, (1925), zapysano Mariieiu Bahlai, selo Borynychy Zhydachivskoho raionu Lvivskoi oblasti, 2 lystopada 2013 r. (in Ukrainian).
- Narodni dytiachi ihry i zabavy pastukhiv Podillia ta okolyts* [Materialy navchalno-naukovoї laboratorii etnologii Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka 3], red. Valerii Shchehelskyi. Kamianets-Podilskyy: PP “Medobory-2006”, 2011. (in Ukrainian).
- Nesen, Iryna. “Uchast molodi u rodynnii obriadovosti ukraintsiv.” U *Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnologichne doslidzhennia u 5 t.*, red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 148–168. (in Ukrainian).
- Petrova, Nataliia. “Formy doshliubnoho spilkuvannia ukraintsiv Odeshechyny (vesniano-litnii kalendarnyi tsykl),” *Zapysky istorychnoho fakultetu Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova* 17 (2006): 88–96. (in Ukrainian).
- Polovi etnografichni materialy do temy “Litnia kalendarna obriadovist volynian”, zafiksovani Bahlai Mariieiu Vasylivnoiu u Hoshchanskomu ta Ostrozkomu raionakh Rivnenskoї oblasti, 4–14 lypnia 2009 r., Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka (dali – Arkhiv LNU imeni Ivana Franka). Fond R-119, opys 17, spr. 281-E. (in Ukrainian).
- Polovi etnografichni materialy do temy “Litnia kalendarna obriadovist volynian”, zafiksovani Bahlai Mariieiu Vasylivnoiu u Brodivskomu ta Radekhyvskomu raionakh Lvivskoi oblasti, 7–10 lypnia 2011 r., Arkhiv LNU imeni Ivana Franka. Fond R-119, opys 17, sprava 391-E. (in Ukrainian).
- Polovi etnografichni materialy do temy “Litnia kalendarno-pobutova obriadovist volynian”, zafiksovani Bahlai Mariieiu Vasylivnoiu u Sokalskomu raioni Lvivskoi ta Ivanychivskomu raioni Volynskoi oblasti, 6–16 serpnia 2013 r. Arkhiv LNU imeni Ivana Franka. Fond R-119, opys 17, sprava 513-E. (in Ukrainian).
- Polovi etnografichni materialy do temy “Litnia kalendarno-pobutova obriadovist volynian”, zafiksovani Bahlai Mariieiu Vasylivnoiu u Khmilnytskomu raioni Vinnytskoї oblasti, 4–10 lypnia 2014 r., Arkhiv LNU imeni Ivana Franka. Fond R-119, opys 17, sprava 515-E. (in Ukrainian).
- Polovi etnografichni materialy do temy “Litnia kalendarno-pobutova obriadovist volynian”, zafiksovani Bahlai Mariieiu Vasylivnoiu u Bilohirskomu raioni Khmelnytskoї ta Lanivetskomu raioni Ternopilskoi oblasti, 4–7 serpnia 2014 r., Arkhiv LNU imeni Ivana Franka. Fond R-119, opys 17, sprava 517-E. (in Ukrainian).
- Pukivskyi, Yurii. “Tradysii doshliubnoho spilkuvannia molodi u volynian (na materialakh vesnianoho tsyklu narodnoho kalendaria),” *Narodoznavchi zoshyty* 3 (2011): 448–455. (in Ukrainian).
- Shcherbak, Inna. “Liubovna obriadovo-mahichna praktyka molodi u tradytsiinii kulturi ukraintsiv.” U *Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnologichne doslidzhennia u 5 t.* Red. Maryna Hrymych. Kyiv: Duliby, 2010, t. 2. 112–129. (in Ukrainian).

Баглай М.

ISSN 2078-6107. Вісник Львівського університету. Серія історична. 2015. Випуск 51. С. 492–504

- Sokalski, Bronisław. *Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym*. Lwów: Drukarnia ludowa pod zarz. St. Baylego, 1899. (in Polish).
- Starkov, Valerii. *Tradytsiina ihrova kultura naseleння Ukrainy*. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkhеоhrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, 2009. (in Ukrainian).
- Teodorovich, Nikolay. *Istoriko-statisticheskoye opisaniye tserkvey i prikhodov Volynskoy eparkhii*. Pochayev: Tipografiya Pochayevskoy lavry, 1899, t. 4. (in Russian).
- Valentsova, Marina. “Kasha.” V *Slavyanskiye drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar v 5 t.* Red. Nikita Tolstoy. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1999, t. 2. 483–488. (in Russian).
- Yastrebov, Vladimir. “Novyye dannyye o soyuzakh nezhenatoy molodezhi na yuge Rossii.” *Kiyevskaya starina* 5 (1896): 110–128. (in Russian).

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2015

Прийнята до друку 10.09.2015